

■ **Паўторым галоўнае.** Грыбы складаюцца з тонкіх бясколерных галіністых ніцей — гіфаў. Шапачкавыя грыбы ўтвараюць пладовыя целы. На пладовым целе фарміруюцца асобныя клеткі — споры. З дапамогай спор грыбы распаўсюджваюцца. Жывяцца грыбы арганічнымі рэчывамі, раскладаючы раслінныя, радзей жывёльныя, рэшткі альбо прадукты харчавання. Грыбы могуць наносіць шкоду чалавеку, калі пашкоджаюць вырабы з драўніны і іншых матэрыялаў, выклікаюць псаванне прадуктаў харчавання і розныя захворванні.

? Праверым сябе

1. Што ўяўляе сабой арганізм грыба?
2. Навошта грыбы ўтвараюць пладовыя целы?
3. Разгледзьце бледную паганку і шампіньён (гл. мал. 32, 33). Па якіх характэрных прыметах вы адрозніце ядавіты грыб?
4. На вашу думку, ці патрэбна знішчаць ядавітыя і неядомыя грыбы? Адказ растлумачце.
5. Калі пакінуць на некалькі дзён на кухні звараную гародніну, сыр ці іншыя прадукты, на іх з'явіцца плесня. Як вы лічыце, адкуль яна ўзялася на прадуктах харчавання?
6. Збіраючы грыбы, патрэбна прытрымлівацца пэўных правілаў. Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, у тым ліку Інтэрнэт, высветліце, што гэта за правілы. Запішыце іх у сшытак. Абгрунтуйце.

§ 10. Расліны

Вы даведаецеся, што ўяўляюць з сябе расліны, якую маюць будову, якія групы раслін вылучаюць і чым характарызуецца кожная група.

Вы навучыцеся адрозніваць расліны розных груп.

Будова і разнастайнасць раслін. Цела раслін, у адрозненне ад арганізмаў папярэдніх царстваў, раздзелена на органы: карань, сцябло і лісты (мал. 37). Гэтыя органы пабудаваны з вялікай колькасці клетак, якія выконваюць розныя функцыі.

Адны клеткі ахоўваюць органы раслін ад пашкодванняў, другія паглынаюць неабходную ім для жыцця ваду, трэція адказваюць за ўтварэнне пажыўных рэчываў і г. д.

Расліны адрозніваюцца паміж сабой па будове, памерах, працягласці жыцця, месцах распаўсюджвання. Яны засяляюць велізарныя прасторы, утвараюць лясы і лугі. Расліны растуць таксама ў гарах, па берагах рэк, азёр і ў саміх вадаёмах.

Для раслін уласцівы неабмежаваны рост, г. зн. павелічэнне памераў іх цела адбываецца на працягу ўсяго жыцця.

Найбольш простую будову сярод раслін маюць *імхі* (мал. 38, с. 56).

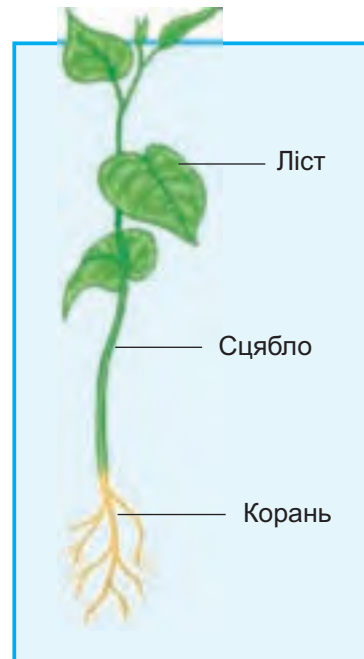
У іх тонкае сцябло, якое расце вертыкальна ўверх. Сцябло пакрыта зялёнымі вузкімі лісцікамі. Каранёў няма. Распаўсюджваюцца імхі спорамі, якія ўтвараюцца ў спецыяльных каробачках.

Імхі растуць у сырых лясах, на забалочаных лугах і балотах. У вільготных хвойных лясах імхі часта суцэльным зялёным дываном пакрываюць глебу.

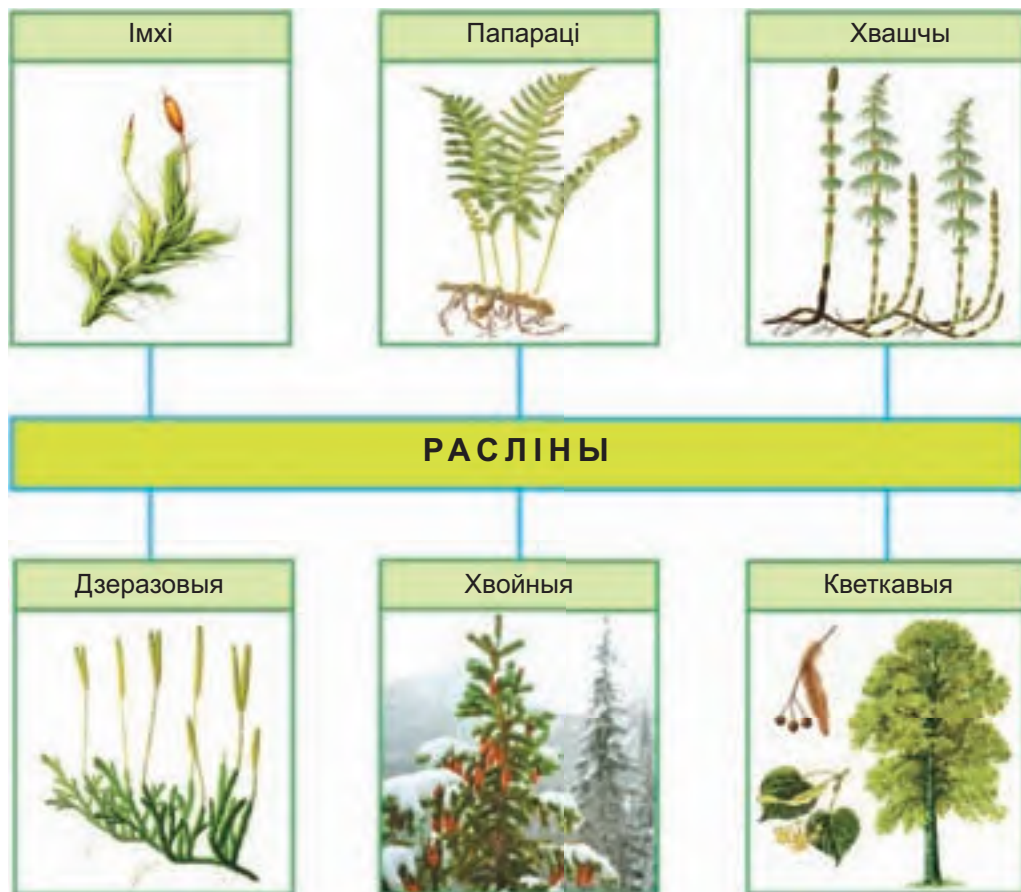
У лясах сустракаюцца таксама *папараці*, *дзеразовыя* і *хвашчы* (гл. мал. 38). Акрамя сцёблаў і лістоў, у іх ёсць карані. Гэтыя расліны, як і імхі, распаўсюджваюцца спорамі і ніколі не ўтвараюць кветак. Таму толькі ў старажытных паданнях і казках можна прачытаць пра папараць-кветку.

Папараці вызначаюцца прыгожымі перыстымі лістамі. Сцябло ў іх кароткае і захавана ў глебе.

У сырых лясах, на балотах, на вільготных палях і лугах растуць *хвашчы*. Гэта невысокія расліны з зялёным сцяблом і адыходзячымі ад яго шматлікімі зялёнымі галінкамі. Сцябло

Мал. 37. Органы раслін

Мал. 38. Разнастайнасць раслін

і галінкі маюць характэрную членістую будову. У сцябле і бакавых галінках адбываецца фотасінтэз. Лісты дробныя, як правіла, бясколерныя.

Для *дзеразовых* уласцівыя доўгія паўзучыя сцёблы, густа пакрытыя вузкімі зялёнымі лісцікам.

У лесе ці парку вы напэўна бачылі высокія стройныя *сосны* і раскідзістыя *елкі*. У гэтых раслін лісты маюць выгляд іголак і называюцца шыпулькамі. На галінах утвараюцца шышкі, у якіх выпявае насенне. Гэта *хвойныя* расліны.

Але больш за ўсё на Зямлі і ў нашай краіне *кветкавых* раслін. Акрамя лістоў, на іх сцёблах фарміруюцца кветкі, з якіх утвараюцца плады. У пладах высыпае насенне. З дапамогай насення адбываецца рассяленне кветкавых раслін. Хвойныя і кветкавыя расліны называюцца *насеннымі*, паколькі яны ўтвараюць насенне.

► **Гэта цікава.** Расліны значна адрозніваюцца адна ад другой па памерах. Напрыклад, аднагадовая расліна *крупка веснавая* дасягае ўсяго 2 см, а водная расліна *раска малая* мае памеры ад 4 мм да 1 см. *Дуб звычайны* вырастае да 30—40 м, *сасна* — да 50—60 м. Сапраўдным гігантам лічыцца *аўстралійскі эўкаліпт* — у параўнанні з *бярозай* і *елкай* гэта асабліва відавочна (мал. 39). Але самымі высакарослымі на Зямлі з'яўляюцца хвойныя расліны: *амерыканская секвойя* і *велінгтонія*. Некаторыя з гэтых раслін у сябе на радзіме дасягаюць вышыні 150 м. Ствалы секвойі і велінгтоніі моцна разрастаюцца і ў таўшчыню (мал. 40). Вядома, што аднойчы на пні спілаванай велінгтоніі наладзілі невялікі баль.

Аўстралійскі
эўкаліпт

Бяроза Елка

Мал. 39. Параўнальная
вышыня дрэў

Мал. 40. Ствалы
велінгтоніі

■ **Паўторым галоўнае.** Расліны — мнагаклетачныя арганізмы. Цела раслін складаецца з органаў — караня, сцябла і лістоў. Органы ўтвораны мноствам розных клетак. Расліны разнастайныя па будове і месцах пражывання. Хвойныя і кветкавыя расліны ўтвараюць насенне. Імхі, папараці, хвашчы, дзеразовыя распаўсюджваюцца спарамі, хвойныя і кветкавыя расліны — насеннем.

? Праверым сябе

1. На падставе якіх прымет расліны аб'ядноўваюцца ў адзіную групу жывых арганізмаў?
2. Чым адрозніваюцца паміж сабой хвашчы, дзеразовыя, папараці?
3. У чым асноўнае адрозненне імхоў, хвашчоў, дзеразовых і папарацей ад насенных раслін?
4. Прывядзіце некалькі прыкладаў вядомых вам кветкавых раслін. Якія асноўныя прыметы ўласцівы для кветкавых раслін?
5. Да якой групы адносяцца *бяроза, елка, канюшына, ландыш, сасна*? Адказ абгрунтуйце.

§ 11. Фотасінтэз — спосаб жыўлення раслін

Вы даведаецеся пра тое, як жывяцца расліны; пра фотасінтэз — працэс, які ажыццяўляецца раслінамі, пра яго значэнне ў жыцці ўсіх арганізмаў.

Вы навучыцеся характарызаваць працэсы жыццядзейнасці раслін.

Назіраючы за ростам раслін, людзі даўно задумваліся над тым, адкуль расліны бяруць пажыўныя рэчывы. Доўгі час лічылася, што яны паглынаюць гэтыя рэчывы з глебы.